

Faallo Kooban 26

Nofeembar 2023

Soo koobid

Maamul daadejinta ayaa Soomaaliya siyaasad ahayd tan iyo sanadkii 2012. Sikastaba ha ahaatee, ma ahayn baahi weyn, marka loo eego dhibaatooyinka kale ee hareeyay golayaasha siyaasadda ee fulinta iyo sharci dejinta ee dowladda federaalka iyo dowlad-goboleedyada. Hal arrin oo laga filayey nidaamka federaalka ayaa ahayd in awoodda loo daadejin doono heerka dowladaha hoose si ay bulshada uga qeyb qaataan go'aminta arrimaha khuseeya, oo ay kamid yihiin sameynta siyaasado heer deegaan ah oo ka turjumaya baahiyahooda degdegga ah, sida uruurinta canshuuraha iyo bixinta adeegyada muhiimka ah. Sikastaba ha ahaatee, arrimahan ayaa weli ah himilooyin aan la gaarin maadaama dowladaha hoose ee dowlad-goboleedyada aysan weli ka shaqeyn uruurinta canshuuraha lagu qeexay xeerarka dowladaha hoose. Taas beddelkeeda, keliya Wasaaradaha Maaliyadda ee dowlad-goboleedyada ayaa uruuriya dakhliga, taasina waxa ay keentay in dowladaha hoose ay noqdaan qaab-dhismeedyo magac-u-yaal ah oo aan awoodin in ay ka jawaabaan baahiyaha deegaannadooda ka jira. Faalladan kooban waxa ay iftiimineysaa xaaladda daadejinta maaliyadda ee Puntland, Galmudug, iyo Banaadir. Faalladan waxa ay si gaar ah u falanqeyneysaa miisaaniyadda ay ku shaqeyaan; nidaamyada maaliyadeed ee ay u isticmaalaan uruurinta dakhliga iyo bixinta kharashaadka; iyo haddii ay jiraan wareejin maaliyadeed ee dowlad-goboleedka oo loo wareejinayo dowladaha hoose. Faallada waxa ay sidoo kale iftiimineysaa caqabadaha ugu waaweyn ee hortaagan u daadejinta maaliyadda ee dowladaha hoose. Ugu dambeyntii, faallada waxa ay soo jeedineysaa, in dowlad-goboleedyadu ay maaliyadda u wareejiyaan dowladaha hoose si ay u awoodaan in ay shacabkooda gaarsiiyaan adeegyada qaar, islamarkaana ay u qabtaan wakhti kama dambays ah oo ay awoodaha maaliyadeed ugu daadejinayaan dowladaha hoose si ay canshuuraha u uruuriyaan adeegyana u bixiyaan.

Ku saabsan Somali Public Agenda

Somali Public Agenda (SPA) waa hay'ad aan macaash doon ahayn oo ka shaqeysa cilmibaarista arrimaha jaangoynta iyo maareynta siyaasadaha dalka xarunteeduna tahay magaalada Muqdisho. Ujeedka hay'adda waa hagaajinta maamulka dowliga ah iyo horumarinta adeegyada dowladda ee Soomaaliya iyadoo loo marayo cimibaaris iyo falanqeyn aqoon ku dhisan.

www.somalipublicagenda.org

© 2023 Somali Public Agenda

U daadejinta maamulka maaliyadda ee dowladaha hoose ee Soomaaliya

Farxaan Isxaaq Yuusuf

Hordhac: Dakhli uruurinta iyo dowladaha hoose

Dowlad-goboleedyada waxay qeexeen ilaha dakhli oo ay maamulayaan dowladaha hoose. Sikastaba ha ahaatee, dowladaha hoose waxaa laga xayuubiyay awoodaha dakhli-uruurinta ee ku qeexan sharciyada dowladaha hoose ama waxaa loo ogol yahay oo keliya inay qaadaan canshuur xaddidan oo aan ku filneyn daboolidda howlahooda shaqo. Faaladaan waxa ay eegeysaa canshuuraha ay dowladaha hoose ee Puntland, Galmudug iyo gobolka Banaadir qaadaan iyo kuwa aanay qaadin.

Puntland

Inkastoo qodobka 72(1) ee xeerka dowladdaha hoose ee Puntland ee xeer No.7 uu qorayo 28 nooc oo canshuuro ah oo dowladaha hoose ay tahay in ay qaadaan, haddana dowladaha hoose waxa ay uruuriyaan tiro yar oo canshuuro ah. Wasaaradda Maaliyadda Puntland ayaa qaadda inta badan canshuurahaas, iyadoo tiro yar oo canshuur uruurin ah u reebtay dowladdaha hoose. Dowladaha hoose ee waaweyn ee Puntland sida Gaalkacayo, Garoowe iyo Qardho waxa ay qaadaan noocyo canshuuro isku mid ah, balse sida ay sheegeen masuuliyiinta dakhliga ee daraasaddan lagu wareystay ee degmooyinkan, waxa ay ku kala duwan yihiin baaxadda cashuuraha. Tusaale ahaan, Gaalkacayo (waqooyi) – oo xarun ganacsi u ah gobollada dhexe iyo deegaanada xuduudda ee Itoobiya – iyo Garoowe – oo ah xarunta dowlad-goboleedka – waxa ay leeyihiin warqado lacag qabasho oo ka badan Qardho. Inkastoo aanan xog kasoo uruurin Boosaaso, haddana masuuliyiinta dowladaha hoose ee saddexda degmo ayaa isku raacay in dowladda hoose ee Boosaaso ay qaado canshuur lamid ah tan Gaalkacayo, haddii aysan ka badneyn, sababta waxa ay ku sheegeen in magaaladu ay tahay xarunta ganacsiga ee maamulka.

Canshuuraha ay dowladaha hoose ee Puntland inta badan qaadaan waxaa kamid ah canshuurta guryaha, ganacsiga, gaadiidka dadweynaha (Tagaasida, bajaajta, gawaarida xamuulka, & basaska), badeecada banaanka laga keeno, khidmadaha maalinlaha ah ee laga qaado waratada, canshuurta xoolaha, kawaannada, kirada hantida dowladda hoose, qaadka, iyo khidmadaha bixinta aqoonsiga. Dowladaha hoose oo dhan, cashuuraha laga qaado guryaha ayaa ah isha dakhli ee ugu weyn. Sidaas awgeed, dowladaha hoose ee Galkacayo, Garoowe, iyo Qardho waxay kala qorsheeyeen guryaha iyagoo isticmaalaya GPS. Waxa ay diiwaangeliyeen qaar kamid ah guryahan iyadoo diiwaangelinta kuwa haray ay socotay muddadii ay cilmibaarista socotay dabayaaqadii sanadkii 2022. Ilaa hadda, Garoowe, Qardho, iyo Galkacayo waxay diiwaangeliyeen guryo gaaraaya 20,000, 12,500, iyo 5,452, siday u kala horreeyaan. Guryaha diiwaangashan waxa ay isugu jiraan xarumo ganacsi iyo guryo la dego labadaba. Guryahaasi waxa ay leeyihiin lambar lagu saleeyay nidaamka maaliyadeed ee dowladaha hoose.¹

Dowladaha hoose waxa ay canshuurta guryaha uruuriyaan dhamaadka sanad kasta. Waaxyaha dakhligu waxa ay habab kala duwan u adeegsadaan ogeysiinta milkiilayaasha hantida xilliga lacag bixinta. Tirada lacagaha canshuurta ayaa lagasoo saaraa nidaamka maaliyadeed waxaana loo diraa milkiilayaasha guryaha. Sidoo kale, waaxyaha dakhliga ee dowladaha hoose ayaa daabaca lacagaha laga rabo in ay milkiilayaasha bixiyaan iyagoo si shakhsi ah ugu geeya mulkiilayaasha.² Taas ka sokow, milkiilayaasha guryaha waxaa loo diraa fariin qoraaleed gaaban oo lagu ogeysiinayo bixinta lacagta. Milkiilayaasha guryaha waxa ay lacagaha ku bixinayaan qaab elektaroonig ah, taa beddelkeedana waxa ay warqadda lacag qabashada si shaqsi ah ugasoo qaataan xafisyada waaxda dakhliga ee dowladda hoose ama waxaa u geeya shaqaale kamid ah dowladda hoose.³

Galmudug & Banaadir

Si lamid ah sharciga dowladdaha hoose ee Puntland, sharciga dowladdaha hoose ee Galmudug ee No.4 waxa uu sheegayaa ilaa 20 canshuur iyo khidmad oo ay dowladdaha hoose qaadi karaan balse kuwaan ayaa warqad oo keliya ku xusan oo aan la fulinin. Awoodda

lagu qaadayo canshuurahaan waxa ay ku jirtaa gacanta Wasaaradda Maaliyadda ee maamulka. Inkastoo Wasaaradda Maaliyadda Galmudug ay qaaddo daqkhliga ugu badan, haddana waxa ay degmooyinka leh goleyaasha deegaanka iyo maamullada loo magacaabay u fasaxday in ay qaadaan canshuuraha yar yar. Dhuusamareeb waxa ay qaadaa cashuuraha nootaayada, khidmadaha waraaqaha dhalashada, cashuurta gaadiidka gudaha (tagaasida iyo bajaajyada), iyo cashuurta ganacsi ee ganacsiyada yaryar (waxa ay cashuurahaas qaadaan bil kasta). Maamulka degmada Guriceel ayaa canshuuraha ka qaada suuqa halka dowladda hoose ee Gaalkacyo (Koonfur) ay qaado canshuurta laga qaado gaadiidka u kala goosha tuulooyinka iyo kuwa qudaarta keena magaalada. Degmooyinka Galmudug ayaa sidoo kale canshuur gaareysa \$10-15 bishii ka qaadaa mooto bajaajta.⁴

Taas cagsigeeda, degmooyinka gobolka Banaadir wax dakhli ah kamasoo uruuriyaan degmooyinka. Xubno katirsan Maamulka Gobolka Banaadir ayaa taas bedelkeeda dakhliga ka uruuriya degmooyinkaasi, sida canshuuraha guryaha, ruqsadaha dhismaha, iyo shatiyada.⁵

Heerka cashuur uruurinta dowladaha hoose waxa ay muujinaysaa heerka awood la'aanta qaab-dhismeedkii loogu talagalay in uu fududeeyo adeeg bixinta heer degmo. Xaqiiqda jirta ee awood la'aanta dowladaha hoose ee dowlad-goboleedyadu waxa ay yaraynaysaa sharciyadda iyo aqbalaadda ay ka heystaan dadka deegaanka. Tanina waxaa la heli karaa oo keliya marka dowladaha hoose ay xilkooda gudanayaan, iyadoo aan loo eegin dakhliga yar ee ay heystaan.

Maasiyanadaha dowladaha hoose

Daraasadda waxaa lagu ogaaday in dowladaha hoose ee Puntland ay ku shaqeeyaan miisaaniyad sanadeed, halka dhigooda Galmudug iyo gobolka Banaadir aysan lahayn miisaaniyad rasmi ah. Tusaale ahaan, Garoowe, Qardho iyo Gaalkacyo (Waqooyi) waxa ay sanad xisaabeedkii 2022 ku shaqeeyaan miisaaniyad sanadeed gaareysa USD 11.5 malyan, USD 1.5 malyan, iyo USD 1.3 malyan sida ay u kala horreeyaan. Farqiga muuqda ee u dhexeeya miisaaniyadaha ee dowladaha hoose ee ay kuseyso ayaa ka yimid kala duwanaashaha tirada mashaariic hormarined ee laga hirgeliyey degmooyinkan.

Dowladda hoose ee Garoowe ayaa lahayd miisaaniyada ugu badan sanadkii 2022, waxaana taasi sabab u ah in magaaladu ay ka faa'iidaysto mashaariic ka badan barnaamijka UN Joint Programme on Local Governance (JPLG). Tani waxaa sabab u ah in ay tahay caasimadda Puntland. Dowladaha hoose ee kale ma helaan mashaariicdan dheeriga ah.⁷ Si gaar ah, Garoowe waxa ay ka faa'iideysataa Mashruuca Adkeysiga Magaaloooyinka Soomaaliya ee loosoo gaabiyo SURP II ee Bangiga Adduunka. Sida uu sheegay mas'uul ka tirsan dowladda hoose ee Garoowe, mashaariicda noocan oo kale ah waxa ay USD 8 malyan ka ahaayeen miisaaniyadda sanadkii 2022, halka mashaariicdan qeyb aad u yar uga jiraan miisaaniyadda dowladaha hoose ee Gaalkacyo iyo Qardho.⁸

Ilaha dakhli ee miisaaniyadaha Qardho & Gaalkacyo (waqooyiga) waxaa inta badan ku jira dakhliga gudaha iyo mashaariicda uu maal geliyo barnaamijka JPLG. Dakhliga gudaha waa isha ugu weyn ee miisaaniyadaha Qardho iyo Gaalkacyo, waxaana laga fuliyaa kaliya mashaariicda JPLG. Taa beddelkeeda, maaliyadda ka timaada mashaariicda ayaa 80% ka ah miisaaniyadda guud ee Garoowe.⁹

Waaxyaha dakhliga dowladaha hoose ee Puntland ayaa farsamo ahaan u xilsaaran diyaarinta miisaaniyadda iyo u gudbinta xubnaha golaha deegaanka si ay u dib-u-eegis ugu sameeyaan una ansixiyaan. Sikastaba ha ahaatee, hawshani waxay kusoo beegantay bishii October ee sanadkii 2022 oo ay xildhibaanada goleyaasha deegaanku fasax ku maqnaayeen. Sidaas awgeed, guddiyada joogtada ah ee dowladaha hoose ayaa dib-u-eegis ku sameeyay, islamarkaana ansixiyay, una gudbiyay Wasaaradda Arrimaha Gudaha oo u gudbisay Wasaaradda Maaliyadda. Wasaaradda Maaliyadda ayaa isku geysa dhammaan miisaaniyadaha dowladaha hoose, waxa ayna soo saartaa miisaaniyad wadareed. Kadibna waxa ay u gudbisaa baarlamaanka dowlad-goboleedka si uu u ansixiyo.¹⁰ Haddii ay dhacdo in dowlad hoose aysan lahayn gole deegaan (sida Gaalkacyo, Garoowe iyo Boosaaso ee uu si kumeelgaar ah madaxweynaha dowlad-goboleedka u kala diray), waxaa howsha la wareeyaga guddiga fulinta ee dowladaha hoose.¹¹

Mas'uuliyiinta dakhliga ee dowladaha hoose ee Puntland ayaa ka warbixiyay in miisaaniyadda ay ku shaqeeyaan ay sanadba sanadka ka dambeeya sii kordhaysay. Hal tusaale oo xusid mudan ayaa ah in ay miisaaniyadda Garoowe ku korodhay ku dhawaad USD 3 malyan sanadkii

2022. Miisaaniyadda Garoowe ee sanadkii 2021 waxa ay ahayd USD 8.5 malyan halka sanadkii 2022 ay noqotay USD 11.5 malyan.

#	Dowladaha hoose	Qiyaasta Miisaaniyadda (USD Malyan ahaan)	Sanadka
1	Garoowe	11.5	2022
2	Qardho	1.5	2022
3	Galkacyo	1.3	2022

Jaantuska 1.1: Jaantuskan waxa uu muujinayaa miisaaniyad-sanadeedka 2022 ee degmooyinka daraasadda laga sameeyay ee dowlad-goboleedka Puntland

Taas cagsigeeda, dowladaha hoose ee Galmudug iyo Banaadir ma laha miisaaniyad sanadeed, farqigaas wuxuu ka turjumayaa xaqiiqda ah in dowladaha hoose ee Puntland ay qaadaan (inkastoo ay xaddidan tahay) canshuuraha lagu xisaabin karo miisaaniyad sanadeedka. Waxaa kale oo farqiga u dhexeeya qeyb ahaan lagu macnayn karaa in dowladaha hoose ee Puntland ay ka shaqeeyaan mashaariicda JPLG iyo SURP II oo laga fuliyay deegaanada ay ka taliyaan iyo in lacagaha mashaariicdan u qoondeeyaan dowladaha hoose lagu daro miisaaniyadaha dowladaha hoose.

Nidaamyada maaliyadeed ee dowladaha hoose

Ka sokow awoodaha dakhli-uruurinta ee xaddidan, dowladaha hoose ee Puntland waa dowladaha hoose keliya ee isticmaala Nidaamka Maareynta Macluumaadka Maaliyadda ee FMIS si ka duwan maamullada hoose ee Galmudug ee curdinka ah iyo maamullada degmooyinka gobolka Banaadir. Nidaamkan waxaa hadda adeegsada afarta dowlad hoose ee Puntland: Gaalkacyo (waqooyi), Garoowe, Qardho, iyo Boosaaso. Markii ugu horeysay waxaa isticmaalay dowladda hoose ee Garoowe 2019-kii, kadibna 2021-kii waxaa laga hirgeliyay saddexda dowlad hoose ee kale.¹² Dowladaha hoose ee Puntland waxa ay nidaamkan u adeegsadaan uruurinta canshuuraha yaryar ee ay soo xareeyaan iyo diiwaangelinta kharashka.¹³

Hirgelinta nidaamka FMIS ma ahayn hawl toos ah. Balse waxa ay caqab ku noqday dakhli-uruuriyayaasha dowladaha hoose, sababtoo ah waxaa caado u ahayd in dakhli uruurinta ay u isticmaalaan rasiid daabacan iyo buugaag, taasoo ka caawisay in ay "lacag ka xadaan" cashuurta ay soo uruuriyaan.¹⁴

Haddaba, si loo dhaqangeliyo adeegsiga nidaamka canshuur uruurinta, duqii hore ee Garoowe, Axmed Siciid Muuse (Axmed Barre), ayaa ku adkaystay go'aan ah "FMIS la'aan, lacag la'aan". Canshuur-qaadayaasha ayuu ku yiri: "Haddii aadan nidaamkan ku qaadin canshuurta, ma filanaysaan in aad mushaarkiina heshaan", taasina waxa ay dhiirigelisay hirgelinta nidaamka dakhli uruurinta dowladda hoose ee Garoowe.¹⁵ Istimaalka FMIS waxa ay yaraysay lunsashada lacagaha canshuur bixiyayaasha maadaama aysan hadda lacag caddaan ah siin lacag uruuriyaha balse ay si toos ah ugu shubaan xisaabaha bangiyada.¹⁶

Istimaalka Nidaamka Maareynta Macluumaadka Maaliyadda ayaa sare u qaaday maamulka maaliyadda ee heer degmo. Waxa uu sare u qaaday uruurinta hufan ee dakhliga waxa uuna yareeyay xatooyo lagu sameyn jiray dakhliga gacanta lagusoo uruurin jiray. Wuxuu ka caawiyay kor u qaadista kalsoonida dadka ku qabaan bixinta canshuuraha ku waajibay ee dowladaha hoose, sababtoo ah waxa ay aaminsan yihiin in canshuur qaadayaashu aysan jeebka ku shuban karin maadaama ay si elektaroonig ah uga bixinayaan xisaabaadka lacagaha taleefoonnada ugu jira.

Wareejinta maaliyadda

Dowlad-goboleedyadu kuma koobna oo kaliya in aanay dakhliga gudaha ay soo uruuriyaan aanay la wadaagin dowlada federaalka, balse waxay sidaas oo kale ku sameeyaan dowladaha hoose, sida lagu ogaaday daraasaddan laga sameeyay Puntland, Galmudug, iyo Banaadir. Xeer No.7 ee dowladaha hoose ee Puntland ayaa qodobkiisa 75(1) ku qeexaya in dowladaha hoose helayaan saddex nooc oo taageero maaliyadeed ah: Wareejin maaliyadeed shuruudeysan oo loo qoondeeyay in lagu maal geliyo mashaariicda dowladaha hoose; wareejinta loo qoondeeyay hirgelinta maamul daadejinta iyo bixinta adeegyada; iyo ugu dambeyn wareejinta maaliyadeed ee si gaar ah loogu talagalay degmooyinka aan hormarsaneyn si loola simo degmooyinka kale. Wareysiyo lala yeeshay saddex guddoomiye iyo ku-xigeenno ka tirsan dowladaha hoose ee Puntland (Garoowe, Waqooyiga Gaalkacyo, iyo Qardho) ayaa dhammaantood isku raacay in aanay helin wax wareejin maaliyadeed

ah oo uga timaada dakhliga dowlad-goboleedka. Dhinaca kale waxa ay xuseen in dowlad-goboleedka (Puntland) uu dhaqaale maaliyadeed uga qeyb qaato mashaariidka laga fuliyo dowladaha hoose.

Inkastoo dowlad-goboleedka Puntland aysan hadda maaliyad u wareejinin dowladaha hoose, afar dowlad-hoose oo waaweyn oo Puntland ah (Boosaaso, Galkacyo, Garoowe, iyo Qardho) ayaa lahaan jiray 5% qoondada miisaaniyadda maamulka. Sikastaba ha ahaatee, qoondada ayaa boqolkiiba 3% la dhimay muddo xilleedkii Cabdiraxmaan Faroole (8 January 2009 – 8 January 2014). Cabdiweli Cali Gaas ayaa markii uu xafiiska yimid Janaayo 2014-kii waxa uu hoos ugu dhigay boqolkiiba 2.5 markaa kadibna gabi ahaanba meesha ayaa laga saaray.¹⁷ Dhanka kale, dowladda hoose ee Garoowe ayaa ka gadoosan in aysan wax qoondo ah ka helin miisaaniyadda dowlad-goboleedka ee loo qoondeeyey dowladda hoose ee Garoowe, sababtoo ah in ay tahay xarunta dowlad-goboleedka Puntland.¹⁸

Sikastaba ha ahaatee, intii aan ku guda jirnay cilmibaarista Puntland, waxaa magaalada Garoowe ka socday dood ku saabsan daah-furka sanduuqa horumarinta dowladaha hoose ee Puntland. Ujeedada arrintan ayaa la xiriirtay barnaamijka JPLG oo lagu taageero mashaariidka kaabayaasha dhaqaalaha ee qaar kamid ah dowladaha hoose ee Puntland. Si taas loo xaqiijiyo, dhaqaalaha loogu talagalay horumarinta dowladaha hoose ayaa sanduuqan lagu uruurin doona, dowlad-goboleedkuna waxay ku shubi doontaa lacagaha dowladaha hoose. Sikastaba ha ahaatee, faafaahin ku saabsan lacagta dowlad hoose kasta looga qoondayn doono sanduuqa ayaan markaas la isla meel dhigin maadaama fikraddu ay maraysay heer bilow ah.¹⁹

Si lamid ah Puntland, maamulka Galmudug ma bixiyo lacag loo wareejiyo dowladaha hoose. Xitaa sharciga dowladaha hoose ee No.4 kuma xusna wareejinta maaliyadda iskaba daa in uu qeexo noocyada wareejinta maaliyadeed oo ay filayaan dowladaha hoose. Firqigan ka muuqda sharciga ayaanan waafaqsaneyn nooca habeynta maaliyadeed ee nidaamka federaalka, sidoo kale marka la barbardhigo dowladaha hoose ee dowlad-goboleedyada kale, gaar ahaan dowladaha hoose ee Puntland oo leh sharci No.7 oo si sharci ah u aqoonsanaya una dejiyay qodobkan. Haddaba, waxa loo baahan yahay in wax laga beddelo sharcigan iyadoo sharci No.4 lagu darayo xaqa ay dowladaha hoose ku heli karaan wareejin maaliyadeed la xiriirta dakhliyada lagasoo uruuriyo gudaha dowlad-goboleedka iyo dakhliga laga helo dowladda federaalka.

Maamulka Gobolka Banaadir, degmooyinku wax wareejin maaliyadeed ah kama helaan maamulka gobolka. Maamullada degmooyinka ayaa ku jira xaalad ka sii liidata marka loo eego kuwa dowlad-goboleedyada kale sababtoo ah degmooyinku ma qaadaan wax canshuur ah. Waxaa canshuurta uruuriya wakiillo katirsan maamulka gobolka ee ku sugan degmooyinka. Xitaa, ma awoodaan in ay bixiyaan biilasha biyaha iyo korontada ee xafiisyadooda. Guddoomiye degmo ayaa wax laga xumaado ku tilmaamay in biilka korontada uu mararka qaar daaho bilooyin ama sanado taasoo sababeysa in shirkadihii ay goostaan adeegyadii ay sida maalinlaha ah u heli jirtay degmada.²⁰ Waxa uu sidoo kale xusay in muddadii uu xafiiska joogay Thaabit Cabdi Maxamed, oo ahaa guddoomiyihii hore ee gobolka (15 April 2017 – 21 January 2018) uu 4,000 USD u qoondeeyay degmo kasta, si ay ugu daboolaan kharashaadka ku baxa xafiisyada. Taas ayaa, sikastaba ha ahaatee, waxaa joojiyey guddoomiyihii isaga ka dambeeyay.²¹

Hababka isla-xisaabtan ee dowladaha hoose

Isla-xisaabtanku waxa uu ku jiraa halka ugu hooseysa ee liiska mudnaanta iyo arrimaha khuseeya dowladaha hoose iyo/ama maamullada degmooyinka. Dowlad-goboleedyada ayaa haysta sidoo kalena maamulka dakhli-uruurinta iyo adeegyada ay ahayd in ay bixiyaan dowladaha hoose. Saraakiisha dowladaha hoose ayaa ku doodaya in aysan heysan awood lagala xisaabtamo.

Daraasadda waxay ogaatay in keliya dowladaha hoose ee Puntland ay leeyihiin habab isla-xisaabtan oo billow ah. Sikastaba ha ahaatee, dowladaha hoose ee Galmudug iyo degmooyinka gobolka Banaadir ma lahan hannaan isla-xisaabtan. Masuuliyiinta dowladaha hoose ee Puntland ee daraasadan lagu wareystay ayaa soo bandhigay dhowr hab oo ay dowladaha hoose leeyihiin waxaana kamid ah Nidaamka Maaraynta Macluumaadka Maaliyadda (Financial Management Information System (FMIS)) ee aan kor kusoo xusnay, miisaaniyadda sanadka, xeritaanka xisaabaadka maaliyadeed ee sanadlaha ah, iyo baaritaan xisaab ee gudaha ah.

Nidaamka Maareynta Macluumaadka Maaliyadda waxaa sanadkii 2019 loosoo bandhigay dowladaha hoose ee Puntland, gaar ahaan afar degmo oo waaweyn oo kala ah Garoowe, Boosaaso, Galkacyo (waqooyi), iyo Qardho. Dowladda hoose ee Garoowe ayaa ahayd dowladii ugu horaysay ee heer degmo oo nidaamkan qaadata si ay ugu isticmaasho dakhli uruurinta iyo bixinta kharashaadka, halka saddexda dowlad hoose ee kale ay nidaamkan qaateen 2021-kii. Maamullada hoose ayaa isku raacay in qaadashada nidaamkani uu kor u qaaday dakhliga dowladaha hoose islamarkaana uu xaddiday musuqmaasuqii ka jiray dakhli uruurinta.²²

Sidoo kale, dowladaha hoose ee Puntland waxa ay leeyihiin baarayaal maaliyadeed ee gudaha ah oo ka socda dowlad-goboleedka. Baaraha maaliyadeed ee gudaha waxa uu baaraa dakhliga iyo kharashaadka dowladda hoose saddexdii biloodba mar. Sidoo kale, waxa uu hubiyaa saxnaanta hab uruurinta dakhli ee waaxyaha dakhliga. Kooxda baarayaasha ah waxa ay tagaan xarumaha ganacsiga oo ay waaxyaha dakhli-uruurinta canshuuraha ku qaadaan si loo hubiyo in cashuurta la uruuriyey iyo warqadda lacag qabashada is waafajisan yihiin.²³ Dhammaadka sanadka, Xafiiska Hanti-dhowrka ee maamulka ayaa taga xarumaha dowladaha hoose waxa uuna soo hubiyaa in howlihii baaraha gudaha ay si wanaagsan u qabsoomeen; Xafiiska Hanti-dhawrka ayaa xogtan isticmaala.²⁴ Waxa kale oo intaas dheer, dowladaha hoose waxay miisaaniyadda ay ansixiyeen ku dhajiyaan derbiyada xafiisyada dowladaha hoose halkaas oo ay dadku ka eegi karaan. Waxa ay sidoo kale ku dhajiyaan ilaha dakhliga. Cilmi-baarayaashu waxa ay qoraalladan ku arkeen Galkacyo (waqooyi), Garoowe, iyo Qardho.

Taas cagsigeeda, Galmudug iyo Maamulka Gobolka Banaadir ma lahan hannaan isla-xisaabtan ee heer dowlad hoose. Sababta ayaa ah in dowladaha hoose ee Galmudug ay ka awood yar yihiin kuwa Puntland (inkastoo canshuuraha ay qaadaan uu ka hooseeyo heerka sharcigu u fasaxayo). Maamulka degmooyinka gobolka Banaadir gabi ahaanba ma qaadaan wax canshuur ah. Dowladaha hoose ee Galmudug iyo Banaadir waxay u muuqdaan kuwo dadkooda aan la xisaabtamin maadaama la xisaabtanku uu ku xiran yahay uruurinta canshuurta.

Caqabadaha hortaagan daadejinta maaliyadda

Dowladaha hoose waxay la kulmaan saddexdan caqabadood ee soo socda kuwaasoo xaddidaya in ay noqdaan kuwo ka arrimiya deegaannadooda:

Ka go'naan la'aanta siyaasadeed ee daadejinta maamulka: Wasaaradaha Maaliyadda ee dowlad-goboleedyada ayaa uruuriya canshuuraha ay tahay in ay qaadaan dowladaha hoose. Dadka deegaanka oo daraasadan lagu wareystay ayaa ku dooday in sababta ay wasaaraduhu uga go'antahay sii wadidda howlahan ay tahay in ay ilo dakhli oo macno leh u yihiin wasaaradaha dowlad-goboleedyada. Haddaba, waxay ka cagajiidayaan maamul-daadejinta iyagoo ka baqaya in laga wareejiyo ilahaas dakhli.

Dakhliga soo xarooda oo yar: Awoodaha maaliyadeed ee ku uruursan gacanta dowlad-goboleedyada waxa ay gacmaha ka xirxirtay dowladaha hoose noqday qaab-dhismeed magac-u-yaal ah. Sii jiritaanka xaaladani waxa ay meesha ka saareysaa in dhab loo beddelo qaab-dhismeedyada dowladaha hoose iyo ballamadii daadajinta. Maamul daadejinta waxaa Puntland laga hirgaliyay 2009-kii, ilaa wakhtigaas dowladaha hoose ma isticmaalaan awoodaha maaliyadeed iyo adeeg bixinta ee sharciga dowladaha hoose uu dhigayo. Sidoo kale, Galmudug oo dhawaan laga dhisay maamullada hoose si ka duwan Puntland, dowlad-goboleedka ayaa udub-dhexaad u ah uruurinta dakhliga iyo adeeg bixinta. Daciifnimada ka jirta dowladaha hoose way sii socon doonaan haddii dowlad-goboleedyadu awoodaha maaliyadeed iyo bixinta adeegyada iyo mas'uuliyadaha aanay u daadejinin dowladaha hoose.

Wareejin maaliyadeed oo aan jirin: Dowlad-goboleedyada keliya ma aysan isa siin awoodaha maaliyadeed iyo bixinta adeegyada balse waxaa la yaab ah in aysan dowladaha hoose siin qeyb kamid ah dakhliga gudaha kasoo gala. Maxay tahay sababta ay dowlad-goboleedyada u sameystaan dowladaha hoose, haddii aysan u oggoleyn inay uruuriyaan dakhliga uu sharcigu u oggol yahay si ay u gutaan waajibaadka adeeg bixinta, ama ugu yaraan ay u qoondeeyaan boqolleey kamid ah dakhliga kasoo xarooda maamulka si loogu maalgeliyo adeeg-bixinta? Nasiib darro, dowlad-goboleedyada waxa ay si adag ugu ololeeyaan wareejinta maaliyadda ee dowladda federaalka, qaar kalena waxa ay dalbadaan qoondeyn ka badan marka la barbardhigo asaagood balse waxa ay ka fogaadaan in wareejin maaliyadeed iyo dakhliga gudaha ay la wadaagaan dowladaha hoose.

Gunaanad

Hannaanka maaliyadeed ee hadda jira waxa uu u muuqdaa mid ku kooban heer federaal iyo heer dowlad-goboleed oo dakhli ka uruuriya dhulka ay maamulaan waa ayna haystaan dakhligaas iyagoo aan la wadaagin heerarka kale ee dowladda. Doorarka dowladda federaalka ayaa ah in ay deeqaha dibadda iyo dakhliga kaluumaysiga u wareejiyo dhammaan dowlad-goboleedyada. Arinkan ka sokow, dowladda federaalka iyo dowlad-goboleedyada (marka laga reebo Puntland) waxa ay gaareen heshiis ku saabsan federaaleynta maaliyadda, kaasoo awoodo maaliyadeed u qoondeynaya dowladaha hoose. Tani waxa ay sugeysaa ka doodista iyo ansixinta baarlamaanka balse waxaa lagu dari karaa dastuurka. Sikastaba, dowladaha hoose ayaa ah dhibbanayaasha daadejin la'aanta maamulka maaliyadda taasina waxay door siinaysaa in dowlad-goboleedyada ay sii wadaan heysashada awoodaha la xiriira maaliyadda iyo adeeg bixinta. Daadejin la'aanta maaliyadeed waa caqabad hortaagan in dowladaha hoose laga beddelo qaab-dhismeed magac-u-yaal ah loona beddelo qaab-dhismeed shaqeeya oo u oggolaada in ay gutaan waajibaadkii loogu talagalay.

Talooyin tixgelin mudan

In dowladaha hoose loo qoondeeyo wareejin maaliyadeed: waa in dowlad-goboleedyadu ay boqolleey wareejin maaliyadeed ah oo ka timid dakhliga ay gudaha kasoo xareeyaan iyo wareejinta maaliyadeed ee dowladda federaalka u qoondeeyaan dowladaha hoose oo aan ilaa hadda helin qeyb kamid ah ilahaas dakhli. Haddii aan dowladaha hoose loo oggolaan in ay uruuriyaan dakhli si waafaqsan shuruucda dowladaha hoose ee kala duwan ama aan la siin wareejin maaliyadeed, qaab-dhismeedka dowladda hoose waxa uu qiimo yar u yeelan doonaa dadka deegaanka oo dalbanaya in si degdeg ah loo eego baahidooda.

Waa in hay'adaha taageera maamul-daadejinta ay shuruudo ku xeraan ka shaqeyntooda heer degmo: Hay'adaha taageera maamul-daadejinta waa jilayaal aan looga maarmin maamul daadejinta. Mashaariicda laga fuliyo dowladaha hoose ee kala duwan, una badan Puntland, waxaa ugu horreyn maalgeliya barnaamijka UN JPLG ee maamul daadejinta. Hay'adahan waa in ay si dhab ah u taageeraan maamul daadejin macno leh oo loo sameeyo dowladaha hoose ee ay taageeraan iyagoo ku xiraya shuruudo si loo fuliyo mashaariic dheeraad ah oo ku lug leh qaadista tillaabooyin wax-ku-ool ah oo ku wajahan yoolkan. Hay'adahani waxa ay awood u leeyihiin in ay ka dhaadhiciyaan dowlad-goboleedyada maadaama ay hayaan jeebka dhaqaale ee mashaariicda dowladaha hoose.

In la dejiyo waqti iyo qorshe-howleed si loo daadejiyo maaliyadda iyo adeegyada: Dowlad-goboleedyada, sida Puntland oo kale, oo maamul-daadejintu muddo toban sano ka badan ay u jirtay qorshe ahaan, ma ahan in ay sii heystaan awoodaha maaliyadeed iyo adeeg bixineed ee dowladda hoose iyagoo ku marmarsiyoona tabar-yarida dowladaha hoose ee qabashada masuuliyadan. Taas beddelkeeda, waa in dowlad-goboleedyadu ay dejiyaan ayna ku dhawaaqaan wakhtiga kama dambaysta ah ee ay ku wareejinayaan dowladaha hoose masuuliyadaha dakhli-uruurinta iyo bixinta adeegyada. Sidoo kale, waa in dowlad-goboleedyadu ay abuuraan xaalado dowladaha hoose loogu daadejiyo awoodaha sida siinta aqoonta loo baahan yahay. Maamul-daadejin aan cayinnayn iyo ballanqaadyo afka aan dhaafsiisneyn waxa ay niyad-jebin doonaan aaminaadda muwaadiniinta ee tayada qaab-dhismeedka dowladaha hoose. Deeq-bixiyayaasha caalamiga ah ee taageeraya dowlad-dhisidda waxa ay sidoo kale tixgelin karaan in mustaqbalka ay taageerada ay siiyaan Soomaaliya ay qeyb ahaan ku xeraan dowlad-goboleedyada in ay qeyb kamid ah dakhligooda ku wareejiyaan dowladaha hoose.

Tixraac:

1. Interviews with Galkacyo, Garowe, and Qardho local governments' revenue department officers between October 16, 19, and 22, 2022.
2. Interview with Garowe local government's revenue department officer, October 19, 2022
3. Ibid.
4. Interview with an officer from Galmudug finance ministry, Dhusamareb, August 25, 2022.
5. Interview with BRA district commissioner, Mogadishu, November 3, 2022.
6. Interviews with officers from Galkacyo, Garowe, and Qardho local governments' revenue departments between October 16, 19, and 22, 2022.
7. Interviews with an officer from Garowe local government's revenue department, Garowe, October 19, 2022.
8. Ibid.
9. Interview with an officer from Garowe planning and budgeting department, Garowe, October 19, 2022.
10. Interview with Qardho local government councillor and standing committee member, Qardho, October 22, 2022.
11. Interview with an officer from Garowe planning and budgeting department, Garowe, October 19, 2022.
12. Interview with FMIS consultant for Garowe local government, Garowe, October 19, 2022.
13. Ibid.
14. Ibid.
15. Ibid.
16. Interview with FMIS consultant for Garowe local government, Garowe, October 19, 2022.
17. Interview with Qardho local government mayor, Qardho, October 22, 2022.
18. Interview with former Garowe local government councillor, Garowe, October 19, 2022.
19. Interview with Qardho local government mayor, Qardho, October 22, 2022.
20. Interview with BRA district commissioner, Mogadishu, September 10, 2022.
21. Ibid.
22. Interview with an officer from Garowe local government's revenue department, Garowe, October 19, 2022.
23. Interview with an officer from Galkacyo local government's revenue department, Galkacyo, October 16, 2022.
24. Interview with an officer from Garowe local government's revenue department, Garowe, October 19, 2022.

Somali Public Agenda

◊ Muqdisho Soomaaliya

☎ +252(0)85 8358

✉ info@somalipublicagenda.org

🌐 <<https://www.somalipublicagenda.org>>

f @ t in

@somalipubagenda